

Een gedicht is ook maar een ding...

De pers en lezers over *Hoe lees ik? en de lees!workshops*:

‘Paris vertelt enthousiast, goed en humoristisch. Ze hoopt dat haar visie nieuwe leesideeën of -mogelijkheden brengt.

Dat is heel goed gelukt.’ **** Jet Steinz, *de Volkskrant*
‘*Hoe lees ik?* is een aanstekelijk, leerzaam boek over de vele manieren waarop je de kunst van het literatuur lezen onder de knie kunt krijgen.’ **** *De Standaard*

‘Als geen ander kan zij mensen enthousiasmeren voor het lezen van literatuur. [...] Eindelijk een toegankelijk werk voor de liefhebbers van het betere boek zonder daar duur over te doen.’

**** Koen Eykhout, *De Limburger*

‘Zeer enthousiasmerend. Een literair lees- en doeboek.’

Maarten Moll, *Het Parool*

‘Ik was wel bang voor droge kost, maar dat is het niet.

Had ik dit boek op de middelbare school maar gehad.’

lalageleest.wordpress.com

‘Samen met nog een veertigtal anderen zat ik op een krap stoeltje, ademloos te luisteren naar een geweldige vakvrouw:

Lidewijde Paris. Die humor en stijl, gemixt met een ongelooflijke kennis van het boekenvak, maken deze workshops tot een must voor iedere boekliefhebber.’ tessaheitmeijer.com

‘Ik vind het boek echt een openbaring. Ik wou dat ik zo’n boek veel eerder had gelezen.’ Erica Schoeman

‘Een avondje uit met Lidewijde Paris over literatuur.

Ze is snel, gevat en grappig. Ik heb een superavond gehad.’

Marjolein Hordijk

‘Met ongelooflijk droge humor, bij het cabareteske af, krijgt Lidewijde Paris het publiek enthousiast voor literair lezen.’

Bibliotheek Hengelo

LIDEWIJDE PARIS

**EEN GEDICHT
IS OOK MAAR
EEN DING**

EEN EIGENZINNIGE SPEURTOCHT

DOOR DE NEDERLANDSTALIGE POËZIE

MEULENHOFF

De uitgeverij ontving voor dit boek een productiesubsidie van het
Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-90-290-9368-2

ISBN 978-94-023-1449-6 (e-book)

NUR 320

Omslagontwerp: Nico Richter

Omslagbeeld: Emma Ringelding

Auteursfoto: Hester Doove

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2021 Lidewijde Paris en Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

De schrijver en de uitgever hebben ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Dit boek kan ik alleen maar opdragen aan de nagedachtenis van mijn ouders.

Henk Paris (1927-2005), mijn vader, leerde me allerlei gedichten uit het hoofd opzeggen om wagenziekte tegen te gaan. Bij alle belangrijke momenten in mijn leven schonk hij mij een dichtbundel met een persoonlijke opdracht.

Ellen Paris-Swaak (1924-2019), mijn moeder, liet me na haar dood vele gedichten ontdekken tussen en overgetikt in de brieven en notities die zij naliet en die ik – volgens belofte – sorteerde en archiveerde.

In veel van hun nagelaten dichtbundels vond ik papiertjes, Succes-agendablaadjes, kassabonnen als bladwijzers bij favoriete gedichten. Hiermee hebben ze mij tijdens het schrijven van dit boek vele diensten bewezen, en vaak ontroerd. Ik kon me geen betere gidsen wensen.

Inhoudsopgave

Wat is dit voor een boek?	9
Een gedicht is ook maar een ding...	16
... dat een keer is ontstaan	33
... dat het hart beroert	52
... dat zich voor alles leent	103
... waar hard aan gewerkt is	147
... dat zich soms aan regels houdt (en soms niet)	182
... dat zich niet een-twee-drie laat vangen	233
... waar de tijd zijn tanden in zet	266
... waar nog veel meer over valt te zeggen	298
Verantwoording	313
Handige vragen- & begrippenlijst	337
Register	347
Dankwoord	360

Wat is dit voor een boek?

A. ROLAND HOLST

Het stille huisje

Dwalend over heiden
en door lage boschjes,
denkend aan geen enkel nuttig ding –
fluitend zacht en blijde
blij en vrij en losjes
kwam ik plotseling
bij een huisje, doodstil en verlaten,
dat in schaduw van wat dennenboomen sliep –
waar het lang geleden
scheen, en heel tevreden –
zoo stil – want alleen een geitje blaatte,
en een koekoek riep –

In die dagen zocht ik
al maar naar een kamer,
'k had al veel gewogen en gewikt –
'hier is stilte', docht ik,
'en niets is voornameer,
niets is meer geschikt'.
En wijl zwijgend kijken toch niet baat en
wjl ik graag in stille dingen mij verdiep,
tikte ik toen van buiten
even op de ruiten,
maar vergeefs – hoewel het geitje blaatte,
en de koekoek riep.

Ja, mijn ontevreden
tikken mocht niet baten,
't maakte zelfs de stilte dubbel diep –
't scheen sinds lang geleden
gansch en al verlaten,
't was of alles sliep –
't Is maar beter stille dingen stil te laten'
dacht ik, wijl ik dwalende weer verder liep.
En ik hoorde, achter
mij, maar nu wat zachter,
hoe het geitje blaatte,
en de koekoek riep.

Dit boek gaat over gedichten, dat zal geen verrassing zijn. Maar het is geen puur analyse- en uitlegboek. Daarom heet het niet *Hoe lees ik gedichten?* Ik doe in dit boek met poëzie niet alleen wat ik in mijn twee *Hoe lees ik?*-boeken met proza deed, al werd mij daar na lees!workshops in het land regelmatig om gevraagd: 'Kun je niet "zoiets" voor gedichten en poëzie schrijven?' want: 'Daar begrijp ik soms niets van,' vatte iemand zijn ervaringen kernachtig samen. Uit losse opmerkingen en verzoeken leidde ik af dat veel lezers denken dat alle poëzie te begrijpen is en dat er één technische methode voor is om 'het goed te doen'. Dat is niet zo. Alleen daarom al is dit boek anders.

Het mooie is dat veel gedichten, zoals 'Het stille huisje' van A. Roland Holst, zonder meer te snappen zijn, los van alles. De pech is dat veel poëzie niet te 'begrijpen' is, of alleen als je die in haar tijd plaatst of als je de ideeën van de dichter kent. Dan is er nog poëzie die door niemand wordt begrepen – of door iedereen op een andere manier. De meeste poëzie kun je vrijwel meteen op je eigen manier begrijpen of aanvoelen en met een paar aanwijzingen weer anders – sommigen vinden: beter – lezen en begrijpen.

Ik wilde niet een boek schrijven met tien – ik noem maar even een gek hoog aantal – verschillende verklaringen, van technisch

tot historisch, per gedicht. Zo'n boek zou de suggestie wekken dat dat zo hoort. Een gedicht moet in eerste instantie iets persoonlijk zijn, vind ik, bijna iets gewoons, een dierbaar gebruiksvoorwerp met een eigen geschiedenis. Jouw unieke geschiedenis. Zoals aan het suikerlepeltje van je oma een deel van jouw jeugderinneringen vastzit, of aan het jampotje dat je als kind met glitters beplakte. Ik koos nadrukkelijk meer invalshoeken dan alleen die van uitleg door een technische analyse. Juist veranderingen in de poëzie door de tijd en de verschillende ideeën van dichters, de economische ontwikkelingen spreken mij aan. Ik heb mij over zoveel dingen verbaasd die ik ontdekte, dat ik die met mijn eigen ervaringen gelijk meeneem in het verhaal. Onthoud vooral: ieders eigen beleving bij een gedicht is het allerbelangrijkste, los van welk verhaal dan ook. Daar waar behoefte is aan 'meer' (context, uitleg, analyse) kan mijn boek van pas komen.

Gestruin in mijn boekenkast en een dwaaltocht op internet leverden als titel *Een gedicht is ook maar een ding...* op. Daarmee ving ik twee vliegen in één klap. Allereerst maakt het een gedicht gewoon, niet hoog en verheven, niets om bang voor te zijn of voor weg te lopen; inderdaad een soort gebruiksvoorwerp. Ten tweede is het bij een gedicht als ding meteen vanzelfsprekend dat het een keer is bedacht en gemaakt, dat het een geschiedenis heeft en buiten gebruik kan raken of uit 'de handel' kan worden gehaald. Zoals antieke gereedschappen waarvan we nu niet meer kunnen bedenken waarvoor ze ooit dienden. Zulke gedichten zijn er. Mijn verhaal gaat kortom over gedichten en hun gebruik, geschiedenis en ontwikkeling met relevante verhalen, vergelijkingen en anekdotes eromheen.

Plan van aanpak

Van kinds af aan lees ik bij vlagen poëzie, zonder systeem of duidelijke lijn. En lees ik een gedicht, dan ben ik veel minder met analyse bezig dan bij een roman. Dat komt waarschijnlijk omdat ik het uitpluizen en analyseren niet het interessantste van ge-

dichten vind. Ik word geraakt, of niet, en ben snel afgeleid door een woord, door een idee, dat bij mij opkomt naar aanleiding van een regel. Dan word ik nieuwsgierig naar de dichter, waarom het gedicht zo is geworden als het is... Mijn idee was om een boek te schrijven vol nieuwsgierigheid, waardoor er bij elk gedicht vanzelf een verhaal ontstaat.

Geen zorgen dus: dit boek staat vol gedichten, en ik vertel er van alles over wat kan helpen om poëzie beter of op een andere manier te begrijpen. Ik heb geprobeerd een poëzie-verhaal te vertellen dat verbanden, ontwikkelingen, verschillen en overeenkomsten tussen toen en nu zichtbaar maakt. Daarbij volgde ik de vragen die in mijn hoofd opspringen als ik poëzie lees, of het nu oude of nieuwe gedichten zijn. Soms hebben die vragen met de inhoud te maken maar vaker met de context.

Zo ontstond los van een duidelijke selectie mijn plan van aanpak: het boek moest een zoektocht worden naar al die dingen waarvan ik zelf meer wilde weten. Het idee was nog kakelvers, of daar ploepten vragen al op in mijn hoofd: hoe veranderden in de loop van de tijd de poëzie en de ideeën daarover? Waar begint een gedicht, en hoe? Hoe maakt een dichter een gedicht en wat is het nut van poëzie of heeft het een functie? Hoe vergaat het bepaalde thema's door de jaren en eeuwen heen, en hoe verdwijnen dichters en gedichten uit het zicht en uit ons hart? Wanneer en waarom grijpen mensen naar poëzie en wat zijn de emoties die je bij sommige gedichten meteen voelt en herkent – en ja: bij andere heel nadrukkelijk totaal niet! Wat is het belang van die gevoelens? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen tussen gedichten uit totaal verschillende tijden?

Nou ja, je voelt het al aan je water: dit boek gaat alle kanten op in het kielzog van mijn eigen nieuwsgierigheid. Om in die zee aan ideeën op koers te blijven, heeft elk hoofdstuk een inhoudelijke titel gekregen die aansluit op de boektitel *Een gedicht is ook maar een ding*... Bovendien opent en sluit elk hoofdstuk met een toepasselijk gedicht. Op het eerste ga ik dieper in, het tweede is een toegift.

Zo is *Een gedicht is ook maar een ding...* een veelzijdig verslag geworden van mijn eigen verkenning- en ontdekkingstocht door de wereld van de poëzie, vermengd met feiten, anekdotes, uitleg en toelichting. De reis gaat langs veel bekende gedichten en dichters, maar ik heb tussendoor nadrukkelijk onbekende of ‘vergeten’ dichters en gedichten opgenomen. Soms omdat ze zo om te lachen zijn en soms omdat kwaliteit niet altijd telt waar het op gevoel aankomt.

Dit is geen ‘bloemlezing van toppers-door-de loop-der-jaren met wat extra’s’ geworden. Zoals bijvoorbeeld ‘Domweg gelukkig in de Dapperstraat’ van J.C. Bloem, of ‘Ik ween om bloemen in de knop gebroken’ van Willem Kloos. Als ik kort verwijs naar een klassiek gedicht dat makkelijk in een bloemlezing of op internet is te vinden, heb ik het vaak niet opgenomen. Alle gedichten waar ik dieper op inga, zijn wel opgenomen. Het is ook geen ‘canon’ van gedichten die ‘iedereen zou moeten kennen’ – van mij moet trouwens maar weinig. En het is geen poëziegeschiedenis, al speelt die geschiedenis wel steeds een rol.

Veel poëtische kenmerken, termen en begrippen leg ik uit en licht ik toe waar ze bij een gedicht van pas komen. Ik doorbreek dan weliswaar de flow van een hoofdstuk maar het voorkomt dat alles op één technische hoop in één hoofdstuk wordt behandeld. Nu staat het steeds op de meest toepasselijke plek. Voor het gebruiksgemak heb ik achterin de belangrijkste termen bij elkaar gezet en waar nodig aangevuld om het zo praktisch te maken als de *Hoe lees ik?*-boeken. Soms maak ik een zijstapje naar beeldende kunst, muziek, taalkunde en de boekwetenschap, of vertel ik een persoonlijke anekdote om iets te verduidelijken of te benadrukken hoe bijzonder iets is. Zo hoop ik dat mijn verhaal over poëzie anderen verleidt tot doorlezen, en dat aan het eind ervan mijn nieuwsgierigheid een nieuwsgierigheid bij de lezer heeft opgewekt, zodat die zelf op verkenning uitgaat.

Er zijn zoveel manieren waarop je van een gedicht kunt genieten, ik hoop dat er voor elke lezer iets valt te ontdekken.

Misschien overbodig, maar ik ben geen academische specialist, geen doctor in de letteren en geen wetenschapper. Op zijn best ben ik een redelijk doorgewinterde, zeer nieuwsgierige en creatieve amateur die van alles bij elkaar schraapt en steeds parallellen en verbanden ziet die oude stof een glans kunnen geven. Ik heb vol bewondering én in grote dankbaarheid gebruikgemaakt van het werk van velen die wel specialist, doctor en/of wetenschapper zijn. Zo veel mogelijk vermeld ik die in de lopende tekst, maar achterin staan de belangrijke boeken, sites en bronnen die ik heb geraadpleegd.

Dit boek had ik in coronatijd – ondanks al die bundels van mijn ouders – nooit zonder internet en vooral nooit zonder de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL.ORG) kunnen schrijven. Wat zijn wij gezegend met een dergelijke website, waarop zoveel literatuur, tijdschriften en handboeken gratis zijn te raadplegen. Tot slot: bij alle eigenzinnige parallellen en conclusies die ik opschrijf, ben ik me bewust van het gevaar dat ze niet zouden kunnen kloppen, maar ik benadruk hier dat ze van mij zijn. Alle fouten zijn mijn fouten, uiteraard.

SIMON VINKENOOG
Dingtaal

Noem de dingen bij hun naam
of geef ze andere namen.
Ja kunnen zeggen tegen alles wat je ziet,
ook al doet het je pijn en verdriet.
De wereld wil bedrogen worden,
dus leggen wij de wortels bloot.

Al wat rijmt of ongerijmd is
– met het oog op ieders dood –
leidt tot een leven scherp op de snede,
naar een weten dat altijd
onverrichter zake blijkt:

Het woord dat van iedereen is,
hel of hemel, verrukking of verdoemenis,
desalniettemin en onvermijdelijk.

In de taaltuin groeien geleende woorden
en hardhandig taalgebruik,
wanklank in de klinkers
en medeklinkers zonder mededogen.

Het goede voorbeeld geven:
articuleren, psalmodiëren, rapsodiëren
De stem is een muziekinstrument
op taal en betekenis afgestemd,
op het onhoorbaar ongeziene
immer deinende wegebbende
einde, verder strekkend
dan verder weg –

op de weg die een taal gaat door de eeuwen
als beschavingen verstenen
onder zand verdwenen
of in het moeras van de vergetelheid

De dichter heeft zich schrap gezet
Tussen vecht- en vlucht-reflex;
Hij dient zijn tijd. Zon schijnt.
Taal blijft.

Een gedicht is ook maar een ding...

GERRIT KOUWENAAR

Als een ding

Een gedicht als een ding

een glazen draaideur en de chinese ober
die steeds terugkeert met andere schotels

een parkwachter die zijn nagels bijvijlt
tussen siberische kinderen uit maine

een venus van de voortijd samen met
een spin op de snelweg

een glas moedermelk, een geel
gesteven smoking

een bij, een pennemes
beide stekend, een vliegtuig
dat oplost in dorpsregen

een gedicht als een ding.

Wanneer je een gedicht ziet als een gebruiksvoorwerp, als een ding, dan komt het opeens gewoon bij je op tafel staan als je zit te eten, of naast je liggen op de bank als je tv-kijkt. Dan wappert het in de wind als je mijmerend door het raam naar buiten staart, en staat het naast het peper-en-zoutstel in de keuken als je eten

kookt. Zie een gedicht als een ding, en je voelt je vrij om er van alles mee te doen en van te vinden.

Sommige lezers zijn bang voor poëzie, zien haar als hoog en verheven want dat ‘hebben ze ooit op school zo geleerd’. Of ze denken dat het alleen voor ‘slimme mensen’ is, of dat je ervoor moet hebben doorgeleerd.

Voor die lezers is poëzie een soort geheimtaal waarvan ze de code niet kennen. De beroemde regel ‘Lees maar, er staat niet wat er staat’ uit het lange gedicht ‘Awater’ van Martinus Nijhoff vat voor hen precies dat ondoorgrondelijke geheim samen. Zie je wel: er staat dus iets anders dan gewoon de woorden, en dat andere zie ik dus niet. Die regel van Nijhoff is binnen de context van het gedicht overigens heel duidelijk, en erbuiten geldt: er staat in gedichten in eerste instantie ook gewoon wat er staat natuurlijk. Laat je niet gek maken.

Ik zeg het nog maar eens duidelijk: laat je nooit bang maken, laat je door niemand in een hoek of buiten het veld zetten. Er is literatuur, er zijn boeken en er zijn gedichten – voor iedereen. En iedereen heeft zijn of haar eigen ideeën bij teksten. Vertrouw op de rijkdom van je eigen fantasie, je eigen verbeelding. Literatuur wordt geschreven voor mensen om van te genieten, om mooi gevonden te worden, om te verrassen, om te troosten, en om nog veel meer te doen. Maar er wordt vooral geschreven om lezers te vinden. Ik zie mijzelf als bevoorrecht doordat ik ben opgevoed in een huis vol boeken en met ouders die lezen – maar hoe ik kan zorgen dat mijn witte was wit blijft, heb ik thuis niet geleerd, en mijn gehaktballen worden vanbinnen nooit gaar. Zo krijgt ieder van huis uit dingen wel en niet mee en daar ben je niet meer of minder om en het is nooit te laat om nieuwe wegen te verkennen.

Zie een gedicht als een ding dat net als alle andere dingen bestaat omdat iemand een idee had, een ingeving. Hij volgde dat idee of die ingeving, en gaf daar vorm aan. Dingen worden in elkaar gezet en gemaakt, en als ze klaar zijn kun je ze gebruiken als ze handig zijn, of ervan genieten als ze mooi zijn. Zo simpel

is het. Zie poëzie niet als het dure servies dat je alleen op zon- en feestdagen uit de kast haalt, maar gebruik het elke dag om gezellig van te eten en van te genieten.

Nog iets moois aan gedichten: je kunt ze meenemen en doorgeven. Leer ze uit het hoofd en je draagt ze bij je, waarheen je ook gaat. Er hoeft geen spijker voor in de muur zoals voor een schilderij, er is geen apparaat of elektriciteit nodig om ze te horen zoals voor muziek. Poëzie kan in je hart mee op reis. Gedichten nestelen zich in je ziel, ze gaan deel van je uitmaken en bij je leven horen. Mooie momenten en herinneringen kunnen zich eraan hechten zoals kostbare korstmossen aan bomen, dakpannen en stenen.

Dat alles maakt een gedicht in al zijn gewoonheid ook weer tot een bijzonder ding. Je kunt het ‘pakken’ als het op een vel papier is geschreven of in een boek staat gedrukt, maar het is ongrijpbaar als het in je hoofd zit. Het is een ding gemaakt van taal. Zoals een beeld uit klei gemaakt wordt, zo is het materiaal van een gedicht: taal. Ik zeg heel nadrukkelijk ‘een ding van taal’ en niet ‘van woorden’, want bij woorden zien we tekst en letters en spelling en punten en komma’s. Bij woorden denken we aan de betekenis, aan zinnen en aan analyse – maar taal is meer dan woorden alleen, taal is ook klank. Taal maakt geluid en heeft ritme, taal kan dansen en stampen, vloeien en struikelen. Taal hoeft niet altijd meteen om de betekenis te gaan.

Een ding van taal

Het gedicht waar dit hoofdstuk mee opent, zou ik nu het liefst hardop willen kunnen voorlezen om die klank en dat ritme te laten horen. Dan is meteen duidelijk wat ik bedoel.

Op zoek naar een goede tekst om mijn uitgangspunt ‘zie het gedicht als een ding’ kracht bij te zetten, kwam ik uit bij Gerrit Kouwenaar (1923-2014). Toen ik dit gedicht voor het eerst las, dacht ik: waar gaat het over? Wát er staat, begreep ik meteen. Nou ja, ik bedoel te zeggen: er staan geen gekke of moeilijke woorden in. Dus wat deed mijn hoofd automatisch? Het speurde

naar verbanden, het wilde begrijpen. Het ging op zoek naar het verhaaltje dat verteld werd, naar een logische lijn door de losse dingen.

Het eerste waar ik greep op dacht te krijgen waren de woorden: ‘een bij, een pennemes, beide stekend’: die zijn goed te begrijpen. Er is zelfs geen speld tussen te krijgen. Dan moet je wel weten dat een pennemes een zakmesje is, zo rank als een pen, dat vroeger gebruikt werd om je pen of potlood mee te slijpen. Wat je daar verder mee moet, weet ik zo snel niet, dus eerst maar even door.

Het volgende stukje, ‘een vliegtuig dat oplost in dorpsregen’, zie ik voor me. Vind ik mooi als beeld. Het vliegtuig verdwijnt uit het zicht door de regendruppels. Hoewel ‘dorpsregen’ een beetje een gek woord is, natuurlijk: regen is regen, waar die ook valt. Toch geeft ‘dorps’ de regen iets gemoedelijks, die voelt kleiner en intiemer. Ik denk: die regen is goed voor het land. In ‘stadsregen’ klinkt mistroostigheid door. Dat landelijke dorp staat mooi in contrast met het industriële vliegtuig. Het relateert: ach, zo’n vliegtuig, wij op het land zijn met andere dingen bezig, wij blijven nuchter met onze beide benen op de grond. Zo laat mijn hoofd een paar woorden in dit gedicht de vrije loop.

Nu terug. Wat moet ik met dat begin? Een Chinese ober heeft toch niets te maken met een parkwachter, en hoe zit het met die ‘siberische kinderen uit maine’? Of met ‘venus van de voortijd samen met een spin op de snelweg’? Het klinkt allemaal wel lekker, maar ik kan er geen chocola van maken. Ik vermoed dat ik op een verkeerd spoor zit. ‘Te veel proza gelezen,’ zou mijn vader hebben gezegd.

Ik betrap me erop dat ik de titel wel heb gelezen, maar niet tot me liet doordringen. Die titel zegt het al: zie het gedicht als een ding. Ik wéét hoe Kouwenaar poëzie ziet – ik was jarenlang zijn uitgever – en dit gedicht maakt dat goed duidelijk: ik moet loslaten wat ik en mijn hoofd automatisch willen en niet meteen op zoek gaan naar betekenis, maar het gedicht als een ding blijven zien. Waar kom ik dan op uit?

Om te beginnen heeft die gekke opsomming iets grappigs. Ik word er vrolijk van, want het verrast steeds opnieuw. Het is speels. Voor Kouwenaar is een gedicht ‘een dingetje dat van taal is gemaakt [...] een voorwerp van taal’: ‘Ik werk tenslotte niet met goddelijke inspiratie, maar timmer kastjes,’ citeert Hugo Brems hem in *De dichter is een koe*. Als ik nu dit gedicht niet lees om het te *begrijpen* maar neem als *een berg taal die groeit* – zoals het hoopje zand in een zandloperkje –, dan ontdek ik hoe het met elke regel, met elk woord zijn cadans en vorm vindt. Ik zie én hoor herhalingen van letters, woorden, klanken. De woorden zijn niet gekozen om hun betekenis maar om hun klank, om samen een ritme te vinden en zo muziek te maken met taal.

Ik herhaal het gedicht hieronder, lees het nu eens hardop. Als je ondertussen let op wat ik *vet* en *vet cursief* heb gezet, ontdek je een groot deel van die klankherhalingen en de spelletjes erin. Altijd een handige truc om naar dit soort dingetje op zoek te gaan en als je dat handig vindt te markeren. Ik kladder altijd de hele zaak vol.

Als een ding

Een gedicht als een ding

een glazen *draaideur* en *de* chinese ober
die steeds terugkeert met andere schotels

een parkwachter die *zijn* nagels *bijvijlt*
tussen *siberische* kinderen uit maine

een venus van de *voortijd* *samen met*
een spin op de *snelweg*

een glas moedermelk, *een* geel
gesteven smoking

een *bij*, een pennemes
beide stekend, een vliegtuig
dat oplost in dorpsregen

een gedicht als een *ding*.

Verschillende klanken keren steeds terug. Soms doordat een woord letterlijk wordt herhaald zoals ‘een’. Vaker zitten de klankherhalingen in hetzelfde woord, zoals ij ij in ‘bijvijlt’ en de m m ‘moedermelk’. Het zit aan het begin van een serie opeenvolgende woorden in één regel – ‘venus van voortijd’ –, of verstopt in allerlei woorden door het hele gedicht, zoals de s-klank die in elke regel minstens één keer voorkomt.

Het hardop voorlezen is belangrijk. Je hóórt dan hoe beklemtoonde en onbeklemtoonde lettergrepen elkaar afwisselen en de tekst een zeker ritme geven. Ik heb dat niet tegelijk met de klanken aangegeven want dan wordt het een zootje. Maar door dat natuurlijke ritme ga je op bepaalde plekken vanzelf langzamer lezen, om daarna weer vrolijk sneller door een regel te dansen.

Om Kouwenaars klank- en ritmespel in dit gedicht duidelijk te maken, pak ik de regel ‘die steeds terugkeert met andere scho-tels’. Een betrekkelijk gewone regel *als je inhoudelijk leest*. Maar al kan ik die regel begrijpen, ik heb niet zoveel aan die kennis. Daarom denk ik dat het hier niet om de betekenis gaat, die is in elk geval niet alles. Voor mij een hint dat ik misschien op nog iets anders moet letten. Concentreer ik mij om te beginnen alleen op de accenten, dan ontdek ik dat de regel perfect *symmetrisch* in elkaar steekt, gespiegeld rond het woordje ‘met’.

Als ik v voor een onbeklemtoonde lettergreep schrijf en – voor een beklemtoonde lettergreep dan kan ik het ritme in de regel zo weergeven:

v - v v - V - v v - v
die steeds te-rug-keert met an-de-re scho-tels
←—————→ ←—————→

Zo wordt die spiegeling rond het centrale woordje ‘met’ dat ik voor de duidelijkheid met een vette hoofdletter V markeer, goed zichtbaar.

Maar Kouwenaar doet meer. Kijk naar deze drie woorden: steeds, terugkeert, schotels. Nou ja!! De drie woorden beginnen en eindigen elk met dezelfde letter, met dezelfde *klank*: ss, tt, ss. En ja hoor: ook die s-klanken spiegelen rond de t. Elk van deze drie woorden hebben een even aantal letters tussen de herhalende klank: 4, 8, 6 – maar misschien draaf ik hier wat door.

Als ik dit symmetrische klank- en ritmespel verbind met de inhoud, dan zie ik het glas van de ‘glazen draaideur’ als een dubbele vooraankondiging van die spiegeling. Glas spiegelt, maar een draaideur draait alles letterlijk rond. De klanken spiegelen, en ze spiegelen zich aan het begin en het eind van elk woord, en de s-klanken weer rond de t-klanken, en ritmisch krijg ik inderdaad ‘steeds met andere schotels’: één lettergreep ‘steeds’, twee lettergrepen ‘schotels’ en drie lettergrepen ‘terugkeert’. De dichter als ‘ober’ die mij ‘andere schotels’ van klank en ritme ‘opdient’! De ‘draaideur’ is in meerdere opzichten het centrale draaipunt waarop alles ronddraait: het ritme, de klanken en de woorden.

Het helpt als je een dergelijk gedicht ervaart vóórat je het probeert te begrijpen. Als je het ondergaat als muziek, voel en hoor je eerder waarom het gaat dan wanneer je het inhoudelijk beet wilt pakken. Ik zou zeggen: zet je verstand op nul en luister. Of je wilt meegaan in zo’n manier van luisteren, lezen en uitpluizen, is altijd aan jou. Maar voor mij werkt het, ik waardeer een gedicht daardoor ook zonder dat ik het kan duiden of van een heldere betekenis of interpretatie voorzien.

Dit gepluis laat wel zien dat een gedicht niet als manna uit de hemel komt vallen, het wordt gemaakt zoals een kastje getimmerd wordt – in de woorden van Kouwenaar.

Een gedicht puur als een ding van taal. Maar omdat ik gewend ben om ‘dingen gemaakt uit taal’ te zien als ‘dingen met betekenis’, vind ik het moeilijk om een gedicht als ‘gewoon wat het is’

te begrijpen. En ik sta daarin niet alleen. Schrijfster en dichteres Anna Enquist (*1945) raakte vroeg in haar carrière bevriend met Gerrit Kouwenaar, en ze traden vaak samen op. In *Een tuin in de winter. Herinnering aan Gerrit Kouwenaar* schrijft ze op bladzijde 18: ‘Als Gerrit tijdens onze duopresentaties voorlas, luisterde ik met een oor dat naar betekenis zocht. Daarmee deed ik zijn werk vermoedelijk onrecht, maar ik kon niet anders, het is de manier waarop ik denk, werk, waarneem. De psychoanalyticus is een zoeker naar betekenis.’ Met die laatste opmerking verwijst Enquist naar haar dagelijkse werkzaamheden. Maar wat zij zegt, zal veel lezers – ook de niet-psychoanalytici – bekend voorkomen. We zijn dus in goed gezelschap.

Wat Enquist en Kouwenaar verbond, was hun liefde voor taal, de liefde voor het vakmanschap en de herkenning daarvan bij de ander. Door alle jaren hield elk vast aan haar en zijn eigen overtuiging. Die verschillen kunnen dus naast elkaar bestaan, net als allerlei verschillende manieren van lezen en begrijpen.

Wie zich rot is geschrokken omdat ik al in het begin van mijn boek in zo’n ‘onbegrijpelijk’ gedicht van Kouwenaar duik, kan gerust zijn: het is een voorbeeld, een kapstok van wat poëzie kán zijn, hoe poëzie gezien kán worden. Kouwenaars poëzie is een uiterste. Alles wat ik hierna schrijf kan alleen maar meevallen.

Een ding van klank

Voor wie een gedicht ziet als ‘een ding van taal’, levert goed luisteren dus de eerste winst op. Taal is wel een ding van woorden, maar die woorden staan er niet direct om hun betekenis, ze zijn onderdelen van een spel van ritme en klank, van herhalingen en spiegelingen.

Ritme en klank zijn door de jaren heen constante bouwstenen geweest van teksten, gedichten en liederen. Ze fungeren als het ware als een skelet waar woorden omheen worden gedrapeerd. Denk aan rijm. Dat is niets anders dan een klankherhaling in verschillende woorden met eenzelfde klemtoon, dus een ritmi-

sche herhaling – hándeling / wándeling, geslóten / verpóten. Rijm maakt het luisteren naar een tekst makkelijker, en het onthouden ervan ook. Het hoofd weet ongeveer wat het aan klank kan verwachten, en krijgt daardoor houvast. Vaak onthoud je eerder de melodie van een liedje dan de woorden, en bij het terughoren ken je de melodie en kun je je op de tekst concentreren. De bekende melodie helpt vervolgens de tekst te onthouden. Zo kun je zonder één letter te kunnen lezen iets uit je hoofd leren, waarna je het op jouw beurt weer kunt doorgeven. Zo leren kleine kinderen hun taal. Als die beginnen te spreken, krijg je een goed idee hoe taal als een spel van klank en geluid wordt beleefd. Ze kennen al losse woordjes, maar moeten leren om zinnen te maken, en hoe je woordjes in verschillende combinaties en situaties kunt gebruiken. Ouders realiseren zich niet altijd wat hun kind oppikt. Ze zijn stomverbaasd als het iets gebruikt dat het dagen of weken eerder hoorde, en feilloos in de juiste situatie uit dat kleine hoofd weet op te diepen en toe te passen.

Als ik een klein kind voor de tiende keer hetzelfde boek voorlees, doe ik wel eens een spelletje om een beetje te testen hoe dat kleine hoofd werkt: ik laat bijvoorbeeld alle namen van de personages weg en die moet hij of zij dan invullen. Dat gaat foutloos: de hele tekst zit misschien niet letterlijk maar wel in een bepaald verband in het hoofd. Sla ‘per ongeluk’ een bladzijde over: je wordt meteen teruggefloten. Kinderen zijn veel meer gericht op luisteren naar en onthouden van gesproken taal dan wij, verarmde geesten die kunnen lezen. Op dezelfde manier werd de vroege literatuur doorgegeven.

Als kinderen de hele dag bezig zijn geweest, hebben geluisterd, gespeeld, gerend, gelachen, gehuild én geleerd, komen die volle hoofdjes ’s avonds bij het slapen gaan niet meteen tot rust. In bed wordt alles nog eens doorgenomen en uitgeprobeerd. Alles wat de mensen om hen heen hebben aangewezen en herhaald en nog eens herhaald en opnieuw aangewezen, zoals je iemand iets leert die niet kan lezen, wordt verwerkt. Combinaties, her-